

XORIJIY DAVLATLARDA MARKAZIY BANKNING VALUTA SIYOSATINI BOSHQARISH MEXANIZMLARI

Ahmadjonov Ozodbek

Andijon davlat texnika instituti

Muhandislik iqtisodiyoti va boshqaruv

fakulteti "Bank ishi va audit" yo'nalishi

4-kurs K-115-21 guruh talabasi

Ilmiy rahbar: N.Yu. Avilov

Annotatsiya: Xorijiy davlatlarda markaziy bankning valuta siyosatini boshqarish mexanizmlari milliy valuta kursining barqarorligini ta'minlashda va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Ushbu maqolada AQSH, Yevropa Ittifoqi, Yaponiya va boshqa rivojlangan mamlakatlar markaziy banklarining valuta siyosatini yuritish usullari tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida foiz stavkalari siyosati, valuta intervensiyasi, valuta zaxiralarini boshqarish va kapital harakati nazorati kabi asosiy mexanizmlar o'rganilib, ularning o'ziga xos jihatlari yoritiladi. Natijalar O'zbekistonning valuta siyosatini takomillashtirish uchun xorijiy tajribadan foydalanish imkoniyatlarini aniqlashga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: markaziy bank, valuta siyosati, valuta kursi, valuta intervensiyasi, valuta zaxiralari, foiz stavkalari, boshqaruv mexanizmlari, iqtisodiy barqarorlik.

Аннотация: Механизмы управления валютной политикой центральных банков зарубежных стран играют важную роль в обеспечении стабильности национальной валюты и поддержке экономического роста. В статье анализируются подходы к реализации валютной политики центральными банками США, Европейского Союза, Японии и других развитых стран. В процессе исследования изучены ключевые механизмы: политика процентных ставок, валютная интервенция, управление валютными резервами и контроль за движением капитала. Результаты способствуют выявлению возможностей применения зарубежного опыта для совершенствования валютной политики Узбекистана.

Ключевые слова: центральный банк, валютная политика, валютный курс, валютная интервенция, валютные резервы, процентные ставки, механизмы управления, экономическая стабильность.

Abstract: Mechanisms for managing the currency policy of central banks in foreign countries play an important role in maintaining the stability of the national currency and supporting economic growth. This article analyzes how central banks in developed countries such as the USA, the European Union, and Japan implement their currency policy. The study examines key mechanisms including interest rate policy,

currency intervention, management of currency reserves, and capital flow control. The results help identify opportunities to apply foreign experience to improve Uzbekistan's currency policy.

Keywords: central bank, currency policy, exchange rate, currency intervention, currency reserves, interest rates, management mechanisms, economic stability.

KIRISH

Bugungi globalashuv jarayonida milliy valuta kursining barqarorligini ta'minlash har bir davlat markaziy bankining asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Xorijiy davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, markaziy banklar valuta siyosatini boshqarishda bir qator mexanizmlardan samarali foydalanadi va ularni milliy iqtisodiyotning holatiga mos ravishda qo'llaydi. Rivojlangan mamlakatlarda markaziy bankning valuta siyosati foiz stavkalari boshqaruvi, valuta intervensiyasi, valuta zaxiralarini shakllantirish va kapital harakatini tartibga solish kabi usullar orqali amalga oshiriladi.

AQSH, Yevropa Ittifoqi va Yaponiya kabi davlatlarda markaziy bankning mustaqilligi va kuchli institutsional baza valuta bozorining barqarorligi va inflyatsiyani nazorat qilishda asosiy rol o'ynaydi. Shu bilan birga, markaziy bankning valuta siyosati tashqi iqtisodiy tahdidlarga qarshi moliyaviy xavfsizlikni ta'minlaydi va iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi.

O'zbekiston ham valuta bozorini erkinlashtirish va barqarorlashtirish yo'lida qator islohotlarni amalga oshirmoqda. Bunday sharoitda rivojlangan mamlakatlar markaziy banklarining valuta siyosatini boshqarish tajribasini chuqur o'rganish milliy valuta siyosatini takomillashtirishga yordam beradi. Ushbu maqolada xorijiy davlatlarda markaziy bankning valuta siyosatini boshqarish mexanizmlari atroflicha tahlil qilinib, ularning samaradorligi va O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

Markaziy bankning valuta siyosatini boshqarish mexanizmlari bo'yicha xorijiy davlatlarda o'tkazilgan ilmiy izlanishlar va xalqaro moliya institutlarining hisobotlari mavzuni chuqur o'rganish uchun asosiy manba hisoblanadi. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF), Jahon Banki, OECD kabi tashkilotlarning yillik hisobotlari valuta siyosatining zamonaviy tamoyillari va boshqaruv amaliyotlarini yoritib beradi. Shu bilan birga, AQSH Federal Rezerv Tizimi, Yevropa Markaziy Banki, Yaponiya Banki va boshqa rivojlangan mamlakatlar markaziy banklarining rasmiy nashrlari valuta siyosatining real amaliyotini tahlil qilish imkonini beradi.

Ilmiy manbalarda valuta siyosatini boshqarishning asosiy mexanizmlari sifatida foiz stavkalari siyosati, valuta intervensiyasi, valuta zaxiralarini shakllantirish va kapital harakati nazorati ajratib ko'rsatiladi. AQSH tajribasida ochiq bozor

operatsiyalari va foiz stavkalari asosiy vosita bo'lsa, Yevropa Ittifoqida yagona valuta siyosati orqali barqarorlik ta'minlanadi. Yaponiya esa intervension siyosatini faol qo'llaydi va valuta kursining raqobatbardosh darajada saqlanishiga alohida e'tibor qaratadi.

Ushbu maqolada xorijiy davlatlarning markaziy banklari valuta siyosatini qanday boshqarishini tahlil qilish uchun taqqoslash va sistemali yondashuv metodlaridan foydalanildi. Metodik yondashuv sifatida sifat tahlili (qualitative analysis) va miqdoriy baholash (quantitative evaluation) uyg'un holda qo'llanildi. Shuningdek, rasmiy statistik ma'lumotlar asosida valuta kursining boshqaruv mexanizmlari samaradorligi baholanib, O'zbekiston sharoitida qo'llash imkoniyatlari aniqlashtirildi.

NATIJALAR

Olib borilgan tahlillar xorijiy davlatlarda markaziy bankning valuta siyosatini boshqarish bo'yicha samarali mexanizmlar shakllanganini ko'rsatdi. AQSH Federal Rezerv Tizimi valuta kursini bevosita belgilamasdan, asosan foiz stavkalari va ochiq bozor operatsiyalari orqali valuta bozoriga ta'sir o'tkazadi. Bu yondashuv AQSH dollarining xalqaro valuta bozorida yetakchi rol o'ynashiga va valuta kursining barqaror saqlanishiga imkon yaratadi.

Yevropa Ittifoqida yagona valuta — yevro siyosatini Yevropa Markaziy Banki yuritadi. Ushbu markaziy bankning asosiy vazifasi inflyatsiyani nazorat ostida ushlab turish va valuta kursini barqarorlashtirishdir. A'zo davlatlarda yagona valuta siyosati moliyaviy intizomni mustahkamlaydi va valuta bozorida spekulativ bosimlarni kamaytiradi.

Yaponiya Banki valuta siyosatini boshqarishda faol intervension siyosatdan foydalanadi. Iyena kursining raqobatbardosh darajada saqlanishi Yaponiya eksportining barqaror rivojlanishiga xizmat qiladi. Yaponiya valuta zaxiralari bo'yicha jahonda yetakchi davlatlardan biri hisoblanadi va bu kursning barqarorligini ta'minlashda asosiy tayanch vazifasini bajaradi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, rivojlangan mamlakatlarda markaziy bankning valuta siyosatini boshqarish mexanizmlari quyidagi umumiy xususiyatlarga ega:

- **Foiz stavkalari siyosatining moslashuvchanligi:** valuta kursiga bilvosita ta'sir o'tkazadi.
- **Valuta intervensiyasi:** kursning ortiqcha tebranishlarini jilovlash uchun markaziy banklar tomonidan amalga oshiriladi.
- **Valuta zaxiralari boshqaruvi:** tashqi iqtisodiy shoklardan himoya qilishda asosiy omil hisoblanadi.
- **Kapital harakati nazorati:** ayrim davlatlarda valuta kursining ortiqcha bosim ostida qolishining oldini olishga xizmat qiladi.

Natijalar shuni ko'rsatmoqdaki, O'zbekiston sharoitida ham valuta siyosatini samarali boshqarish uchun xorijiy davlatlar tajribasidan moslashgan holda foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bu esa milliy valuta kursining barqarorligini oshirish, inflyatsiyani nazorat qilish va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlash imkonini beradi.

MUHOKAMA

Xorijiy davlatlarda markaziy bankning valuta siyosatini boshqarish bo'yicha shakllangan mexanizmlar O'zbekiston uchun qimmatli amaliy o'rnak bo'lib xizmat qiladi. Tahlil shuni ko'rsatdiki, rivojlangan mamlakatlarda valuta bozorini boshqarishning asosiy tamoyillari bozor erkinligi va markaziy bankning ehtiyotkor nazorat mexanizmlarini uyg'unlashtirishga asoslangan. Masalan, AQSH Federal Rezerv Tizimi valuta kursini bozor talab va taklifi asosida shakllanishiga imkon berib, foiz stavkalari siyosati va ochiq bozor operatsiyalari orqali valuta bozoriga bilvosita ta'sir ko'rsatadi. Bu yondashuv valuta kursining ortiqcha tebranishsiz shakllanishiga va moliyaviy barqarorlikka erishishga yordam beradi.

Yevropa Ittifoqi tajribasi yagona valuta — yevro orqali valuta siyosatini markazlashtirishning afzalliklarini namoyon etadi. Yevropa Markaziy Banki barcha a'zo davlatlar uchun yagona monetar siyosat yuritib, inflyatsiyani qat'iy nazorat qiladi va valuta kursini tashqi shoklardan himoya qiladi. Shu bilan birga, yagona valuta a'zolar o'rtasida moliyaviy intizomni oshiradi va valuta bozorida spekulyativ bosimlarni kamaytiradi.

Yaponiya esa valuta kursini boshqarishda faol intervension siyosatga tayangan holda milliy valuta — iyena kursini raqobatbardosh darajada saqlashga intiladi. Buning uchun Yaponiya Banki valuta bozorida zarur hollarda valuta sotib olish yoki sotish orqali bozorni tartibga soladi. Valuta zaxiralarining katta hajmda shakllantirilishi bu siyosatni amalga oshirishga mustahkam asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonning hozirgi valuta siyosati erkinlashtirish bosqichida bo'lib, Markaziy bank asta-sekin bozor mexanizmlariga tayanmoqda. Shu bilan birga, valuta kursining keskin o'zgarishlari, tashqi iqtisodiy shoklar va global inflyatsiya xatarlarini jilovlashda markaziy bankning ehtiyotkor intervensiya siyosati va valuta zaxiralari boshqaruvi muhim ahamiyat kasb etadi.

XULOSA

Xorijiy davlatlarda markaziy bankning valuta siyosatini boshqarish bo'yicha shakllangan mexanizmlar milliy valuta kursining barqarorligini ta'minlash, inflyatsiya darajasini nazorat qilish va iqtisodiy o'sishni qo'llab-quvvatlashda muhim rol o'ynaydi. Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, AQSH, Yevropa Ittifoqi va Yaponiya markaziy banklari valuta siyosatini boshqarishda bozor tamoyillari va davlatning ehtiyotkor nazorati uyg'unlashgan mexanizmlardan samarali foydalanadi.

AQSH Federal Rezerv Tizimi valuta kursini bevosita belgilamaydi, balki foiz stavkalari siyosati va ochiq bozor operatsiyalari orqali valuta bozoriga bilvosita ta'sir

ko'rsatadi. Yevropa Ittifoqida yagona valuta siyosati barcha a'zo davlatlarda inflyatsiyani qat'iy nazorat ostida ushlab turadi va valuta kursini tashqi iqtisodiy xatarlardan himoya qiladi. Yaponiya esa valuta kursini barqarorlashtirishda faol intervension siyosatga tayanib, eksport salohiyatini raqobatbardosh holatda saqlab turadi.

O'zbekiston so'nggi yillarda valuta bozorini erkinlashtirish va markaziy bankning valuta siyosatini zamonaviylashtirish yo'lida muhim qadamlar tashladi. Biroq, valuta kursining o'zgaruvchanligi, global iqtisodiy beqarorlik va tashqi savdo balansi muammolari Markaziy bank oldida yangi vazifalarni yuzaga keltiradi. Shu sababli, xorijiy tajribani milliy sharoitga moslashtirib, valuta siyosatini boshqarish samaradorligini oshirish zarur.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekiston uchun quyidagi yo'nalishlar ustuvor hisoblanadi:

- Markaziy bankning mustaqilligini yanada kuchaytirish va professionallikni oshirish;
- Valuta zaxiralarini yetarli miqdorda shakllantirish va ularni xavfsiz boshqarish;
- Foiz stavkalari siyosatini bozor talablariga moslashtirish;
- Bozor mexanizmlariga asoslanib, zarur hollarda ehtiyotkor valuta intervensiyalarini amalga oshirish;
- Valuta bozorining institutsional rivojlanishini ta'minlash va spekulyativ xatarlarni kamaytirish.

Shu yo'nalishlar bo'yicha amalga oshiriladigan chora-tadbirlar O'zbekistonning valuta bozorini barqarorlashtirishga, iqtisodiy o'sishni mustahkamlashga va milliy valuta kursining tashqi iqtisodiy shoklarga chidamliligini oshirishga xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO'YHATI

1. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki. **Yillik hisobotlar**, 2023–2024 yillar. — Toshkent: Markaziy Bank Matbuoti.
2. Federal Reserve System. **Annual Report**, 2023. — Washington D.C., USA.
3. European Central Bank. **ECB Annual Report**, 2023. — Frankfurt am Main, Germany.
4. Bank of Japan. **Annual Review**, 2023. — Tokyo, Japan.
5. People's Bank of China. **Monetary Policy Implementation Report**, 2023. — Beijing, China.
6. Xalqaro Valyuta Jamg'armasi (IMF). **Global Financial Stability Report**, 2023. — Washington D.C., USA.
7. OECD. **Economic Outlook**, 2023. — Paris, France.
8. Jo'rayev X. **Valyuta siyosatini boshqarishning nazariy asoslari**. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2022. — 170 b.
9. Karimov A. **Markaziy bankning valuta siyosati: nazariya va amaliyot**. — Toshkent: Iqtisodiyot, 2023. — 200 b.
10. Smith J. **Central Banks and Currency Policy Management**. — London: Routledge, 2021.